

“НАСОЙИМ УЛ-МУҲАББАТ”ДА НАЈМИДДИН КУБРО ВА КУБРАВИЯ ТАРИҚАТИ

Ruxsora Rahimberganova,

Urganch davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Alisher Navoiy Shayx Najmiddin Kubro shaxsiyati, irfoniy asarlari bilan yaxshi tanish bo'lgan. Kubraviya tariqati vakillari asarlarini ham “Nasoyim” tazkirasida zikr etadi. Mazkur maqolada shoirning shayx va uning muridlari haqidagi ma'lumotlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tazkira, tariqat, tasavvuf, murid, shayx, murshid, silsila.

Аннотация. Алишер Навои был хорошо знаком с личностью и мистическими произведениями шейха Наджмуддина Кубро. Он также упоминает работы представителей секты Кубравия в тазкире «Насаим». В данной статье анализируются сведения поэта о шейхе и его мюридах.

Ключевые слова: тазкира, тарикат, мистика, мюрид, шейх, муршид, силсила.

Annotation. Alisher Navoi was well acquainted with the personality and mystical works of Sheikh Najmuddin Kubro. He also mentions the works of representatives of the Kubravia sect in the Nasaim tazkir. This article analyzes the poet's information about the sheikh and his murids.

Key words: tazkira, tarikat, mysticism, murid, sheikh, murshid, silsila.

Alisher Navoiy mutasavvif ijodkor Najmiddin Kubro va u zot asos solgan kubraviya tariqati vakillarining asarlaridan ilhomlangan, ularning nafs tarbiyasidagi usulu arkonlarini puxta o'rgangan. Shoir asarlarida, nafaqat to'qima, balki, tarixiy obrazlarga ham keng o'rin ajratilgan. Shunday tarixiy shaxslardan biri Xorazm vohasidan yetishib chiqqan Najmiddin Kubrodir. Valiylar hayotiga bag'ishlangan “Nasoyim ul-muhabbat” tazkirasida va tariqat yo'lini badiiy ifoda etgan “Lison ut-tayr” dostonida Najmiddin Kubro siymosini gavdalantiradi.

Ulug' insonlar haqida fikr bildirmoq, ularning hayoti va ijodi haqida mulohaza yuritmoq oson emas. Ulug'larning ishq oliylari, sobit e'tiqodlari, tafakkur kengliklariga havas qilamiz, ulardan bahramand bo'lishga harakat qilamiz. Bunday kishilar shaxsini o'rganish bilan qalbimizga nazar tashlaymiz. O'z vijdonimizni taftish qilamiz, uni tozalash, hayot tarzimizni to'g'rilik va ezgulik sari yo'naltirishga ehtiyoj sezamiz. Chunki ularning hayot tarzi, ezgu amallari bizga saboq maktabidir. Shunday buyuk zotlardan biri, shubhasiz, Shayx Najmiddin Kubrodir. Xiva yaqinidagi Sayot qishlog'ida tug'ilgan Najmiddin Kubroning nomi tirikligidayoq yetti iqlimga ketgan edi. O'z zamonasi ilm-u urfonida Najmiddin Kubroga teng keladigan birorta olim topilmagan. Shu bois ham unga “Kubro” ismi berilgan. G'iyosiddin Xondamir “Makorim ul-axloq» asarida quyidagi ma'lumotni keltiradi: “... Hazrat sulton hazrati oliylariga shunday arz qildilar: Bir safar sizning Xudo ko'nglingizga solgan narsalarni so'zlovchi tilingizdan: “Qachonki jahondorlik kabi o'ta mas'uliyatli bu ishdan zeriksam, avliyolarning sarasi bo'lgan shayx Najmiddin Kubroning o'zidan nurlar taratuvchi maqbarasida istiqomat

qiluvchi yoki ulug‘ Tangrining yaqini bo‘lgan Xoja Abdulloh Ansoriyning (Alloh bularning qabrlarini tabarruk qilsin) tabarruk maqbarasi ostonasini supuruvchi bo‘laman”, degan gap chiqqan edi. Biroq endi sizning bu orzungiz ushalmaydigan bo‘ldi, menga esa to‘la xohish va rag‘bat bilan Hijoz safariga borishimga ruxsat bermaydilar. Shunga ko‘ra sizning qutlug‘ shaxsingiz vakolati bilan qolgan umrimni Ansoriyaning tabarruk maqbarasi ostonasini supuruvchilik bilan o‘tkazishimga va saroy mulozimligi ishidan butunlay bo‘shashimga ruxsat bersangiz...” [7:45] Navoiyning do‘sti shoh Husayn Boyqaro ham bejiz Kubro hazratlari ostonasida jorubkashlik qilishni orzu etmagan. Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asarida eng katta uchin ajratgan valiylardan biri Najmiddin Kubrodir. Muallif tazkirada shunchaki valiylar nomini zikr etishni emas, balki tasavvufning mazmun-mohiyatini anglatishni ham maqsad qilgan edi. Shuning uchun Najmiddin Kubro laqablarining berilish sababi, ustozlari, muridlari, sharaflari va vafotlari – barcha-barchasini e‘tibordan chetda qoldirmaydi. Tazkirada o‘qiymiz: “Alarg‘a Kubro ondin laqab bo‘ldiki, har kim bila munozara va mubohasa qilsalar ermish, ul kishi g‘olib bo‘lurlar ermish” [3:286]. Bugun biz anglashimiz lozimki, bu mubohasa, munozaralar fiqh, kalom, hadis, tariqat ilmidan bo‘lgan, zero valiy zotlarning ilmi insoniyat, jamiyat va tabiatga xizmat qilgan. Kubro hazratlari, haqiqatan, ilm-ma‘rifat yo‘lida riyozat chekkan, munosib ustoz izlab yurtma-yurt kezgan edilar. Kubroning “Valiytarosh”, ya‘ni valiylar yetishtiruvchi, “Tummat ul-kubro”, ya‘ni baloqazolarning oldini oluvchi, buyuk bashoratchi, “Abuljannob”, ya‘ni parhez qiluvchi, dunyoviy iker-chikirlardan uzoq turuvchi kabi nom va laqablari bo‘lgani ham manbalarda zikr etilgan. Najmiddin Kubro hazratlari bu maqom-mavqega osonlikcha erishmagan. Ilohiy bir ist‘dodini tinimsiz ilm o‘rganish, zahmat chekish orqali toblagan. Ilm olish yo‘lida mashaqqatlardan cho‘chimadi, egallagan bilimlaridan hech qoniqmadi, ilm istab Misr, Tabriz va boshqa ko‘plab o‘lkalarni kezdi. Alaloqibat tinimsiz mehnat, izlanish, mashaqqatlar uni komillik darajasiga ko‘tardi. Najmiddin Kubro dunyoviy bilimlarda yuqori martabaga erishgach, bu bilimlar Haq ma‘rifatini idrok etish uchun kam ekanligini angelaydi. Endi u botiniy bilim, g‘ayb asrorini o‘rganishga kirishadi. Bu nihoyatda mashaqqatli yo‘l bo‘lib, Najmiddin Kubro bu og‘ir sinovlarni ustozlari rahnamoligida yengib o‘tdi. Shundan keyin u olamga boshqacha qaraydigan, faqat kitoblardagi bilimlarni takrorlaydigan olimlardan farq qilib, erkin, ozod mushohada etadigan, mohiyatni teran idrok etib, buni odamlarga yetkaza oladigan darajaga erishdi. Ilmi qoldan ilmi holga yuksaldi.

Tazkirada, avvalo, Najmiddin Kubroning ustozlari: Shayx Ammor Yosir, Shayx Ro‘zbehoni Kabir Misriy, Shayx Ismoil Qasriylar haqida ma‘lumot beriladi. Avvalo, shuni ta‘kidlash lozimki, Navoiy shayxning ustozlari haqida ma‘lumot berar ekan, Kubro hazratlarining «Favoyih ul-jamol» asaridagi ma‘lumotlarga tayanadi. Navoiy tazkirasidagi Najmiddin Kubro hamda xalifalari xususidagi ma‘lumotlar asosiy manbadan olingan. Shoir Kubroning irfoniy asarlaridan xabardor bo‘lgan. Tazkiradagi quyidagi misol fikrimizni dalillaydi: “Shayx Najmuddin Kubro q. s. «Favotih ul-jalol» otlig‘ kitobida kelturubdurkim, chun

Shayx Ammor Yosir xidmatig‘a yettim va aning izni bila xilvatqa kirdim, xotirg‘a keldikim, chun ulumi zohiriy iktisobin qilibmen, g‘aybiy futuhot dast bergandin so‘ngra ani minbarlar ustida Haq subhonahu toliblarig‘a yetkurgaymen. Chun bu niyat bila xilvatqa kirdim, xilvat tamom muyassar bo‘lmadi va chiqdim. Shayx dedikim, avval niyating tas‘hihin qil, andin so‘ngra xilvatqa kir! Aning botinining nurining partavi ko‘nglumga tushdi, kitoblarimni vaqf qildim va liboslarimni fuqarog‘a ulashdim, bir jubbadin o‘zgakim kiyib erdim” [3:286]. Xuddi shu solik hayotidagi xilvatdan maqsad-muddao, bunda murshidning muhimligi haqidagi mulohazalarning davomini “Favoyih ul jamol va favotih-ul jalol” risolasida o‘qiymiz: “Xullas, niyatimni sof va samimiy qildim. Ruhimni qo‘lga oldim va o‘zimga: “Uni mahkam ushla!” dedim. Kitoblarimni vaqf qilib, kiyimlarimni hadya etdim. Pullarimni sadaqa qildim. Dunyoni ortga uloqtirdim, Qiyomatni qarshimga keltirdim. Or va nomus libosini yechdim. Toki odamlar: “Parishon va zalil bo‘ldi, egildi yoxud aqlini yo‘qotdi, zero borar joyi ham o‘zi shu edi”, desinlar. O‘zimni shayxim oldida taxta ustidagi o‘likdek his etdim va dedim: hozir qabrga kiraman va Qiyomat qo‘pmaguncha u yerdan aslo chiqmayman. Nihoyat, bor-yo‘g‘im – qo‘limdagi ana shu libos mening kafanim. Agar xilvatdan chiqish uchun xayolimga biror narsalar kelsa hamda kuchaysa, odamlarga yalang‘och ko‘rinishdan hayo qilib, ustimdagi kiyimlarimni yirtib tashlayman. Ana shunda xilvatxonaning devorlari menga libos bo‘ladi. Bularning bari qutulish va najot shavqining natijalari edi”. Ko‘rinadiki, Tazkiradagi shayxning hol va maqomlari haqidagi tasavvur va izohlarning teran va aniqligi Navoiyning Kubro hazratlari hamda u kishining muridlari asarlariga tayanganidandir. Tazkiradagi ko‘plab ma‘lumotlar shayxning o‘z asarlaridan olinganligi ularni qiyoslab o‘qish jarayonida aniq bo‘ldi. Masalan: “Qaytib kelurda, Hazrat Risolat (s.a.v.)ni voqeada ko‘rdi va iltimos qildiki, Hazrat anga kuniyate bag‘ishlag‘ay. Abuljannob kuniyati Hazratdin anga inoyat bo‘ldi. So‘rdiki, Abuljannob muxaffafa? Buyurdiki, lo, mushaddada. Chun voqeadin uyg‘ondi. Bu kuniyatdin anga bu ma‘ni yuzlandiki, dunyodin ijtinob qilmoq kerak! [3:287]” Xuddi shu ma‘lumotlar shayx tilidan ham o‘z asarida keltiriladi: “ Keyin menga kunyamni so‘rash ilhom qilindi va: “Yo Rasululloh, mening kunyam Abuljanobmi yoki Abuljannobmi? Nafsim Abuljanob (buyuklik otasi) bo‘lmog‘ini istayapti”, deya so‘radim. U zot: “Yo‘q, kunyang Abuljannob (qo‘rquvchilar otasi)dir”, deya javob berdilar. Shunda yonlaridagi birodari ham: “Albatta, yo Rasululloh, u Abuljannobdir”, deya quvvatladilar. Xuddi mana shu ikki ism dunyo va oxirat siriga sohib erur. Agar Abuljanob deganlarida edi, men dunyoga sohib bo‘lardim. Abuljannob degani uchun Alloh izni ila har ikkalovidan ham yiroq qoldim” [8:124]. Kitobxon tazkiradan shayx shaxsiyatini to‘laqonli ochib beruvchi ma‘lumotlar to‘planganiga guvoh bo‘ladi. Ammo Kubro risollari bilan “Nasoyim” tazkirasini baravariga o‘qish, o‘quvchi tasavvurini tiniqlashtiradi, kubraviya tariqati asosi, usulu arkoni to‘g‘risida bilim doirasi boyiydi. Shayx Ro‘zbehoni Kabir valiytaroshning ham murshidlari, ham qaynotalaridir. Bu ma‘lumotlarni ham Navoiy Majididdin Bag‘dodiy asaridan oladi: “...«Majduddin Bag‘dodiyning «Tuhfat ul-bararah» kitobida yozilgan:

«Shayximiz Abuljannobdan eshitdim. U kishi Misrda Ro‘zbehonning shunday deganini eshitdim, deydi: «Menga bir necha marotaba «namozni tark qil, sen bunga muhtoj emassan», – deyildi. Men: «Ey Rabbim, bunga toqat qilolmayman, menga boshqa narsani taklif qil», – dedim». Navoiy tazkirada Kubro hazratlarining ustozlarini bir-bir sanarkan, ammo irodat xirqasi nisbati Shayx Ismoil Qasriyga tegishli ekanini ta’kidlab, ushbu silsilani to’liq keltiradi: “Va Shayx Najmuddin Kubro aning suhbatig‘a yetibdur va aning iligidin xirqa kiyibdur. Va ul Muhammad Monkildin va ul Muhammad b. Dovud al-ma’ruf Nodim ulfuqarodin va ul Abulabbos Idrisdin va ul Abulqosim Ramazondin va ul Abu Ya’qub Tabariydin va ul Abu Abdulloh b. Usmondin va ul Abu Ya’qub Nahrajuriydin va ul Abu Ya’qub Susiydin va ul Abdulvohid b. Zayddin va ul Kumayl b. Ziyoddin q. t. a. va ul amir ul-mo‘minin Ali b. Abu Tolib (r. t.)din va alar Hazrat Risolat (s.a.v.)din” [3:287]. Tazkirada Najmiddin Kubroning tahsil jarayonlari bilan birgalikda uning komil bir murshid sifatidagi faoliyati ham ko‘rsatib beriladi.

“Hazrat Shayxqa muridlar ko‘p erdilar, ammo alardin nechasi jahonda yagona va zamonda muqtado va farzona erdilar. Andoqki, Shayx Majiduddin Bag‘dodiy va Shayx Sa‘duddin Humuyiy va Bobo Kamol Jandiy va Shayx Rozuddin Ali Lolo va Shayx Sayfuddin Boxarziy va Shayx Najmuddin Roziy va Shayx Jamoluddin Giliy r.t. va ba’zi debdurlarki, Mavlono Bahouddin valadki, Hazrat Mavlono Jaloluddin Rumiy(q.s.)ning volidi bo‘lg‘ay, ham alardindur” [3:287]. Tazkirada shayx va muridlari orasida kechgan, tariqat sir-asrorini ochib beruvchi, ustoz va shogird o‘rtasidagi munosabatlarni ko‘rsatib beruvchi voqealar bayon qilingan. Bularning bari tasavvuf ta’limotini hol ilmi o‘laroq kashf qilishga, tariqat usulini tushunishga yaqindan yordam beradi. Kubraviya tariqatining ta’lim jarayoni, bu tariqat vakillarining ijodkorligidan ham xabardor qiladi. Shayxning shahidlar kubrosi ekanligi ham tazkirada, albatta, ta’kidlanadi. Vatanparvarligi, xalqparvarligi asrlar osha avlodlarga bir namuna sifatida ham Navoiy nazaridan chetda qolmaydi. Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, Alisher Navoiy asarlari Najmiddin Kubro hayoti, tariqati xususida muhim va asosiy manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy A. Lison ut-tayr. MAT. 12-tom. Toshkent. Fan, 1996.
2. Navoiy A. Hayrat ul-abror. MAT. 7-tom. – Toshkent: Fan, 1991.
3. Alisher Navoiy Mukammal asarlar to‘plami. 17 jild. – Toshkent: "Fan" , 2001.
4. A.Navoiy. Lison-ut tayr. (nasriy bayoni) www. ziyo.uz kutubxonasi.
5. «Alisher Navoiy va XXI asr» mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari. – Toshkent: 2020.
6. Ibrohim Haqqul. Tasavvuf va she’riyat. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1991.
7. G‘iyosiddin Xondamir. Makorim ul-axloq. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2015.
8. Najmiddin Kubro. Tasavvufiy hayot. – Toshkent: Movarounnahr, 2004.

9. Bazarov, O. O., & Kholdarov, S. (2016). SOCIAL IMPACTS FROM THE FORMER SOVIET NATIONAL GOVERNMENT POLICY. Ученый XXI века, (4-2), 11-13.
10. Базаров, О. О. (2017). Soviet's economic politics and the problems of development of village economics in Uzbekistan (XX century 80 years an example of Fergana valley). Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории, (5), 98-103.
11. Бозоров, О. О. (2013). Актуальные вопросы исследования межнациональных отношений в Узбекистане (на примере Ферганских событий 1989 года). ББК 72 С56, 94.
12. Bozorov, O. O. (2022). Implementation of the National Policy of the Former Soviet State in the Ferghana Valley. Web of Scholars: Multidimensional Research Journal, 1(8), 59-62.
13. Bozorov, O. O. (2022). Deportation of Meskheta Turkish People: Its Causes and Consequences. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 1(2), 87-89.
14. Odilovich, B. O. (2018). Actual Issues of Interethnic Relations in Uzbekistan (on the example of the late of 1980s and the early of 1990s of the XX century). ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 7(7), 22-28.
15. Bozorov, O. O. (2021). Measures to Stabilize National Policy and Relations in Uzbekistan (On the Example of 1989-1997). European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 12, 307-311.
16. Бозоров, О. (2022). Sovet davlatining deportasiya siyosati va uning oqibatlari (mesxyeti turk xalqi misolida). Взгляд в прошлое, 5(1).
17. Rustamovna, N. A. (2022). RELIGIOUS XENOPHOBIA AND EXTREMISM THREATS OF THE XXI CENTURY. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 1(12), 39-42.
18. Rustamovna, N. A. (2022). Religious Xenophobia In The Era Of Globalization And The Peculiarities Of Its Manifestation. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 14, 69-74.
19. Umarov, B. (2018). Psychological problems of prevention of extremism and terrorism among young people. The Light of Islam, 2018(1), 23.
20. Юсупова, Д. (2021). Изложение немецких праздников и традиций в учебниках. Общество и инновации, 2(4/S), 88-92.
21. Uktamaliqizi, Y. D. (2021). The usage of ethnographic terms in literary speech. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 855-857.